

CAPITOLUL I

DEFINIȚII

Într-o chestiune atât de importantă, atât de serioasă și atât de dificilă, care, în ceea ce e esențial, ține de o problemă capitală a întregii filosofii a veacurilor de mijloc și mai noi, este, fără îndoială, la locul ei o mare rigoare și, prin urmare, o analiză a noțiunilor principale asupra cărora se va desfășura discuția.

1) Ce se înțelege prin libertate?

Conceptul de libertate, considerat strict, este unul negativ. Nu gândim prin acesta decât absența oricărei stânjeniri și a oricărei împiedicări; orice obstacol, în schimb, ca manifestare a unei forțe, trebuie să corespundă unei noțiuni pozitive. Conceptul libertății poate fi considerat sub trei aspecte diferite, potrivit alcătuirilor posibile ale obstacolului: libertatea fizică, libertatea intelectuală și libertatea morală.

a) Libertatea fizică denotă absența obstacolelor materiale de orice fel. De aceea spunem „cer liber” (fără nori), „câmp liber”, un „loc liber”, „căldură liberă” (cea care nu este legată chimic), „aer liber”, „electricitate liberă”, „curgerea liberă” a unui fluviu, acolo unde nu mai este barat de munți sau ecluze ș.a.m.d. [...]. Dar cel mai adesea, în gândirea noastră, conceptul de libertate este predicatul ființelor genului „animal”, al căror caracter specific este faptul că mișcărilor lor pornesc din voința lor, sunt voluntare și, prin urmare, sunt numite „libere” atunci când nici un obstacol material nu face aceasta cu neputință. Să remarcăm însă că aceste obstacole pot fi de feluri foarte diferite, pe când cea care este împiedicată de ele rămâne mereu voința; din acest motiv și pentru o mai mare simplitate, e de preferat să concepem ideea din punct de vedere pozitiv. Înțelegem deci prin cuvântul „liber” calitatea oricărei ființe care se mișcă numai prin voința sa și care nu acționează decât conform acesteia, interpretare care nu schimbă cu nimic, de altfel, esența noțiunii. În această accepție [cu totul] fizică a libertății, vom spune deci că oamenii și animalele sunt liberi atunci când nici legături, nici piedici, nici infirmități, așadar, în genere, nici un fel de obstacole fizice sau materiale, nu se opun acțiunilor lor, ci, dimpotrivă, acestea se realizează în conformitate cu voința lor [proprie].

Această accepție fizică a conceptului libertății, considerat mai cu seamă ca predicat al genului animal, îi este accepția originară, nemijlocită și, de aceea, cea mai obișnuită; de asemenea, privită din acest punct de vedere, libertatea n-ar putea fi supusă nici unui fel de îndoială sau

de controversă, tocmai deoarece experiența fiecărei clipe poate să-i facă realitatea plauzibilă. Atât timp cât o ființă animală (*ein animalisches Wesen*) nu acționează decât din propria sa voință, spunem că ea este „liberă” în acest înțeles, fără a ține seama de alte influențe care se pot exercita asupra voinței sale înseși. Căci ideea de libertate, în această accepție originară, nemijlocită și deci populară, se referă doar la putința [de a acționa] (*das Konner*), altfel spus, tocmai la absența obstacolelor fizice capabile să-i împiedice acțiunile. În acest sens se spune: pasărea e „liberă în văzduh”, sălbăticiunea – în pădure, omul e „liber de la natură”, doar „cel liber este fericit”. Se spune, de asemenea, că un popor este „liber” dacă el nu este guvernat decât prin legi al căror autor este el însuși, iar atunci nu se supune niciodată decât propriei voințe. Libertatea politică trebuie, în consecință, să fie corelată libertății fizice.

Dar, o dată ce ne întoarcem privirea de la această libertate fizică pentru a considera libertatea sub celelalte două forme ale sale, nu mai avem de-a face cu o accepție populară a cuvântului, ci cu un concept filosofic care, după cum se știe, deschide calea unor numeroase dificultăți.

Trebuie distinse, în definitiv, în afară de libertatea fizică, două tipuri de libertăți cu totul diferite, și anume: libertatea intelectuală și libertatea morală.

b) Libertatea intelectuală – ceea ce Aristotel înțelegea prin „voluntarul și non-voluntarul după rațiune” – nu este luată în considerare aici decât pentru a prezenta lista completă a subdiviziunilor ideii de libertate; îmi permit deci să-i

las deoparte examinarea până la sfârșitul acestei lucrări, atunci când, prin ceea ce premerge, conceptul pe care ea îl implică își va fi găsit deja lămurirea, astfel încât va putea fi atunci tratată într-un mod sumar. Dar, fiindcă ea se apropie cel mai mult, prin natura ei, de libertatea fizică, a trebuit ca în această clasificare să i se acorde locul al doilea, ca mai învecinată de aceasta decât de libertatea morală.

c) Voi aborda de îndată cercetarea celui de-al treilea fel de libertate, libertatea morală, care constituie, la drept vorbind, acel *liberum arbitrium* despre care vorbește problema propusă de Academia Regală.

Această noțiune se leagă, în parte, de cea a libertății fizice, căreia mai întâi îi și face inteligibilă instituirea, devenită necesară mult mai târziu. Libertatea fizică, cum s-a mai spus, nu se raportează decât la obstacolele materiale, în a căror absență ea se instituie de îndată. Se va observa însă că în multe cazuri un om, fără a fi împiedicat de obstacole materiale, este deturnat de la o acțiune – pentru care voința sa s-ar fi hotărât cu siguranță într-o altă situație – prin simple motive ca, de exemplu, amenințări, promisiuni, perspectiva pericolelor de evitat. Ne vom întreba, așadar, dacă un om supus unei asemenea influențe mai este încă *liber*, sau dacă, într-adevăr, un motiv contrar de o forță corespunzătoare ar putea, tot așa cum se opune un obstacol fizic, să facă imposibilă o acțiune în conformitate cu voința sa. Răspunsul la o asemenea întrebare nu poate pune dificultăți simțului comun: este clar că niciodată un motiv nu ar putea acționa asemeni unui obstacol fizic, căci, în timp ce o forță fizică presupusă ca fiind destul

de mare poate cu ușurință depăși, fără putință de împotrivire, tăria corporală umană, un motiv, dimpotrivă, nu este niciodată irezistibil în el însuși și nu ar putea fi înzestrat cu o forță copleșitoare, iar simțul comun consideră că e totdeauna posibilă contrabalansarea printr-un *motiv contrar mai puternic*, cu condiția numai ca un asemenea motiv să se afle la îndemână și ca omul în cauză, în cazul individului dat, să poată fi determinat de către acesta. Drept mărturie, nu vedem oare că cel mai puternic dintre toate motivele, [instinctul de] conservare a vieții (*die Erhaltung des Lebens*), pare în anumite situații inferior altora, cum se întâmplă, de exemplu, în cazul sinuciderii, precum și în cazurile de sacrificare a vieții pentru alții, pentru opinii și pentru felurite interese, și, invers, nu s-a întâmplat oare ca torturile cele mai rafinate și cele mai intense să fie câteodată învinse doar prin simplul gând că menținerea vieții merită acest preț? Însă, chiar dacă s-ar demonstra astfel că motivele nu aduc cu ele nici o constrângere obiectivă și absolută, li s-ar putea atribui totuși una subiectivă, resimțită anume de persoana în cauză – ceea ce, în final, înseamnă același lucru. Prin urmare, în continuare rămâne de rezolvat problema: Este voința însăși liberă? – Deci noțiunea de libertate, care nu fusese concepută până acum decât referitor la *putința* [de a acționa] (*das Können*), s-ar găsi până acum considerată în raportarea sa la [putința de] *a voi* (*das Wollen*), și o nouă problemă s-ar înfățișa: voirea este ea însăși liberă? Dar, și în ipoteza acestei asocieri cu voirea (*Wollen*), noțiunea originară, pur empirică și de aceea populară, a libertății se dovedește, la o examinare mai îndeaproape,

improprie. Căci, conform acesteia, „*liber*” înseamnă pur și simplu „*conform cu propria voință*”; prin urmare, a întreba dacă voința este conformă voinței, ceea ce de fapt se înțelege de la sine, nu spune încă nimic. Conceptul empiric al libertății ne autorizează să spunem: „Eu sunt liber să *fac* ceea ce *vreau*”, dar prin „ceea ce eu vreau” libertatea este deja presupusă. Or, tocmai libertatea de a voi (*Freiheit des Willens*) este acum în discuție, și ar trebui, în consecință, să punem problema în felul următor: „Poți, prin urmare, voi ceea ce vrei?”, ceea ce ne-ar face să presupunem că orice voire mai depinde de o voire antecedentă. Să admitem că am răspunde afirmativ acestei întrebări; dar, de îndată, ni se va prezenta o a doua: „Poți, prin urmare, să voiești ceea ce tu voiești să vrei?”, și vom merge tot așa, la infinit, în seria voirilor, considerând-o pe fiecare ca depinzând de o voire anterioară sau situată mai adânc, fără a ajunge vreodată pe această cale la *una* primară, susceptibilă de a fi considerată ca scutită de orice relație și de orice dependență. Dacă, pe de altă parte, necesitatea de a găsi un punct fix ne-ar face să admitem o asemenea voliție, am putea cu tot atâta îndreptățire s-o alegem pe prima din serie ca însăși cea despre care este vorba, ceea ce reduce întrebarea la o alta, cu totul simplă: „Poți să vrei?” („*Kannst du Willen?*”). Simplul răspuns afirmativ la această întrebare poate să tranșeze oare problema libertății de a voi (*Freiheit des Willens*)? Dar tocmai aceasta s-ar vrea știut și rămâne indecis. Este deci imposibil de stabilit o conexiune directă între conceptul originar și empiric al libertății, care e scos din [sfera] activității (*vom Thun hergenommene Begriff der*

Freiheit), și acela al voinței. De aceea a fost nevoie, pentru a putea totuși aplica conceptul libertății asupra voinței, să-l facem să sufere o modificare care îl face mai abstract. Acest scop e atins făcând ca prin conceptul *libertății* să fie gândită, în general, doar absența oricărei *necesități*. Pe această cale, noțiunea își conservă caracterul relativ pe care i l-am recunoscut încă de la început. Ceea ce trebuie examinat fără nici o întârziere este conceptul *necesității*, în calitate de concept *pozitiv*, indispensabil stabilirii semnificației conceptului *negativ* al libertății.

Ce se înțelege prin *necesar*? Definiția comună – „este necesar ceva al cărui contrar este imposibil, sau ceea ce nu poate fi altfel” – este o simplă explicare de cuvinte, o parafrazăre a ceea ce este de definit, care nu sporește cu nimic cunoștințele noastre asupra subiectului. Iată, după mine, singura definiție reală: *este necesar tot ceea ce decurge dintr-o rațiune suficientă dată*, propoziție care, asemeni oricărei definiții corecte, poate fi, la fel de bine, răsturnată. După cum această rațiune suficientă aparține ordinii logice, ordinii matematice sau ordinii fizice (în acest caz, ea primește numele de „cauză”), *necesitatea* ajunge să fie una logică (precum concluzia unui silogism, date fiindu-i premisele), una matematică (de exemplu, egalitatea laturilor unui triunghi când unghiurile sunt egale între ele) sau una fizică, reală (ca apariție a efectului de îndată ce intervine o cauză); dar, de orice ordin de fapte ar fi vorba, necesitatea consecuției survine întotdeauna, cu aceeași tărie, atunci când temeiul este dat. Doar în măsura în care concepem un lucru drept consecința unui temei dat îl recunoaștem ca necesar, și invers, de îndată

ce recunoaștem că un lucru decurge în calitate de consecință a unei rațiuni suficiente pricepem că este necesar; căci toate temeiurile sunt purtătoare de necesitate (*denn alle Gründe sind zwingend*). Această explicație este atât de adecvată și de completă, încât cele două, *necesitatea și consecința unei rațiuni suficiente date*, sunt concepte reciproce, altfel spus, ele pot fi pretutindeni substituite unul altuia. Drept urmare, absența necesității ar echivala cu absența unei rațiuni suficiente determinate. Cu toate acestea, drept contrarul *necesarului* poate fi gândit *contingentul* (*das Zufällige*); însă nu există aici decât o controversă aparentă, deoarece orice contingență nu e așa ceva decât în mod *relativ*. Căci în lumea reală, singura în care întâmplătorul poate fi întâlnit, fiecare eveniment este *necesar* în raport cu cauza sa; în schimb, el poate fi *contingent* în raport cu toate celelalte lucruri, prin coincidențele care pot să se producă în spațiu și timp. Ar trebui deci ca atributul de „a fi liber”, al cărui indiciu este absența oricărei intervenții a necesității, să fie pur și simplu independența deplină față de orice cauză, așadar să fie definit prin aceasta drept ceea ce este *contingent* în mod *absolut*, ceea ce e un concept problematic în cel mai înalt grad, pe care s-ar putea chiar să nu-l fi gândit clar și care totuși, ciudat, coincide până la identificare cu cel al *libertății*. Oricum, *liber* rămâne ceea ce nu e necesar sub nici un raport, altfel spus, ceea ce e independent de orice temei. Un asemenea concept, dacă ar fi aplicat voinței umane, ar însemna ca o voință individuală, în manifestările sale exterioare, să nu fie determinată prin cauze, ori în genere prin rațiuni suficiente, de vreme ce

altfel – întrucât, dintr-un temei dat (de orice fel ar fi el), urmarea rezultă *necesar* întotdeauna – actele sale nu ar fi deloc libere, ci necesare. Pe aceasta se bazează definiția lui Kant, după care libertatea este capacitatea de a întreprinde *de la sine* un șir de schimbări. Căci acest „de la sine”, restituit adevăratului lui înțeles, vrea să spună „fără cauză antecedentă”, ceea ce e identic însă cu „fără necesitate”. Astfel că această definiție, chiar dacă pare în aparență a prezenta conceptul libertății ca un concept pozitiv, permite, la o observare mai atentă, să i se pună din nou în evidență natura negativă. – O voință liberă, după cum spuneam, ar fi o voință ce nu ar fi determinată prin nici un fel de temei, prin nimic, întrucât orice lucru care îl determină pe un altul trebuie să fie o rațiune (*Grund*), iar în cazul lucrurilor reale are un temei real (*Realgrund*), adică o cauză; [ar fi] o voință ale cărei singure manifestări individuale (acte de voință) ar răsări pe neașteptate, de-a dreptul și pe de-a-ntregul de la sine, fără a fi prilejuite necesar prin condiții antecedente și fără să fie astfel determinate prin ceva de natura unei reguli. În prezența unei asemenea noțiuni, ni se istovește chiar limpezimea gândirii, deoarece principiul temeiului, deși, sub toate aspectele pe care le îmbracă, este forma esențială a întregii noastre facultăți de cunoaștere, aici trebuie însă abandonat. În schimb, nici în privința acestei noțiuni (atât de obscure) nu ne lipsește din dreptul ei un *terminus tehnicus*; el sună: *liberum arbitrium indifferentiae* (libertate indiferentă). De altfel, din ansamblul de idei care poartă numele de „liber arbitru”, aceasta e singura care poate fi, cel puțin, clar definită și bine determinată; de aceea,

CUPRINS

Nota traducătorilor	5
Schiță biografică	7
Libertatea este dincolo de noi – Studiu introductiv	20
Capitolul I. DEFINIȚII	33
Capitolul II. VOINȚA DINAINTEA CONȘTIINȚEI DE SINE	48
Capitolul III. VOINȚA DINAINTEA CUNOȘTINȚEI LUCRURILOR EXTERIOARE	66
Capitolul IV. PREDECESORII MEI	119
Capitolul V. ÎNCHEIERE ȘI CONSIDERARE DINTR-UN PUNCT DE VEDERE MAI ÎNALT	154